

## התגליות בקאראתפה

מאת

ש. ייבין

בשנות המלחמה העולמית ערכו מפקחי מחלקת העתיקות התורכית ומלומד גרמני הקשור באוניוורסיטת אסטנבול מסע בקיליקיה המזרחית, וביקרו מחדש שני תלים שליד דרך השיירות העתיקה מעמק אדנה אל סוריה הצפונית, משני עברי הנהר צ'יהאן. הצפוני נודע בשם קאראתפה (הגבעה השחורה על שם אבני הבזלת המפוסלות) ו) והדרומי — דומוזתפה (גבעת החזירים, על שם חזירי הבר המרובים בסביבתה). בתל הצפוני נתגלו לעיניהם שרידים מעניינים, מקצתם על פני הקרקע ומקצתם בחפירות בלתי-חוקיות, שערכו במקום מחפשי עתיקות. ממצא זה עורר אותם לכונן משלחת ארכיאולוגית לחפירה שיטתית במקום, שבראשה עמד פרופ' הקלמות ת. בוסרֶק, מאוניוורסיטת אסטנבול.

בהמשך החפירות האלה (בעונות 1946 ו-1947) נחשפו במקום מציאות מעניינות ביותר, שגילו לעולם המדע לא בלבד תעודות אומנותיות, אשר העידו על תרבות מיוחדת במינה, שעיקרה מקומית אנאטולית-חתית וניכרים בה עקבות השפעות מצריות ואשוריות, אלא העלו מנבכי האדמה גם מערכת תגליות אפיגראפיות שנתנו בידי החוקרים: א' את הכתובת הפיניקית הארוכה ביותר, שנודעה למדע עד היום, בשלוש נוסחאות השונות זו מזו רק במעט; ב' את הכתובות הדו-לשוניות הראשונות בחתית (הכתובה בכתב ההירוגליפים החתי) ובפיניקית, עובדה מהפכנית העשויה לשמש נקודת מפנה בפענוח כתב ההירוגליפים החתי בתיתה בידי המלומדים מפתח מוסמך לפיתרון הבעיה.

אין לתמוה איפוא כי במשך הזמן הקצר, מאז נתפרסמו הודעות ראשונות על החפירות בקאראתפה, כבר צמחה והסתעפה ספרות עשירה על התגליות האפיגראפיות, העוסקת בעיקרה וברובה בכתובות הפיניקיות. הנוסח העיקרי של הכתובת, והוא שנמצא לאחרונה (בעונת 1947),

(1) החל עצמו נקרא גם בשם ארסלאן-טאש (אבן ארי, על שם פסלי האריות שהיו מגולים בחלקם); ואין לערבבו בארסלאן-טאש (= חרת האשורית) אשר במיסופוטאמיה.

חקוק על-פני ארבע אבני-ריבוד (אורתוסטאטים) של בזלת ונמשך גם בשולי אבן-ריבוד חמישית מפוסלת ותבליט ארי, שהוא אבן-ריבוד שישיית מפוסלת, וכולם שימשו ציפוי קישוטי לקירות אולם-מעבר ארוך, אשר אליו נפתח שער העיר בדרום-מערבה. באבני-ריבוד אלה אין כמעט כל שברים ומקומות ממושטשים, ועל כן ברור הטכסט כמעט כולו, ואין הבדלי קרי בין החוקרים השונים שטיפלו בכתובות האלה. אולם נפלגו רוב חכמים בדעותיהם בדבר חלוקת מלים ומשפטים במקומות שקשה להבינם, אם מבחינת מליהם החדשות או מבחינת קשיי הדקדוק והתחביר, וכן בפירושי מלים וביטויים חדשים.

הנוסח השני של הכתובת, השונה מן הראשון רק בסיפתו, חקוק בארבע עמודות על פני פסל ענק של אל (כדוגמה הכתובת הידועה מזנג'ירלי-שמאל), או אולי המלך אותו (ר' להלן, ע' 31), הניצב על שני פרים. נוסח זה נפגם ביותר, שכן שברים גדולים הותזו מן הפסל ואבדו. דרך-אגב, משמשת הכתובת הזהרה רבתי למשלמי נוסחים, שכן לפני שנתגלה הנוסח השלם, שבו דובר לעיל, נסו כמה חכמים להשלים את החסר על סמך משפטים וביטויים דומים שנשתמרו בהמשך הכתובת, ולאחר שנמצא הנוסח השלם נתברר כי ההשלמות לא קלעו אל המטרה.

מן הנוסח השלישי נשתמר רק קטע קטן באופן יחסי, מאמצעה של הכתובת, חקוק על פני פסל ארי, שעמד בשער. רישת הכתובת וסיפתה, שהיו חקוקות בוודאי על פני אבני-ריבוד אחרות בשער זה אבדו. גם נוסח זה פגום הוא, אך השלמתו ודאית לפי שני הנוסחים האחרים, שנשתמרו במקום זה במילואם.

זמנן של הכתובות אף הוא שנוי במחלוקת. אמנם, מן החפירות נתברר כי היישוב המבוצר של קאראתפה לא התקיים אלא שנים מועטות, עד כדי-כך שכנראה הוחרב והובער לפני שנסתיימו בנייתו וקישוטו באבני-הריבוד המפוסלות, אשר כמה מהן לא הושלמו מעולם, וכן נתברר כי הוא הוקם במצוות המלך אותו (אַזְתֶּנְדֶס בחתית; ר' להלן, ע' 31), ועל כן לא נסתבך מעשה החפירות בעירוב שכבות ומפלסים. אלא שהמחלוקת היא בדבר זמנו של המלך אותו.

הואיל ובכתובת נזכר אֶנְרֶךְ כמלך שמלך לפני אותו, יש סבורים כי הוא הוא אֶנְרֶךְ, שהעלה מס לתגלת פלאסר הג' מלך אשור (744–727 לפני ספח"נ). לפיכך מניחים חוקרים אלה כי אותו מלך כמה שנים לאחר

מכן לפני שהפכה קוה (קיליקיה) לפרובינצייה אשורית, כנראה בעשור שלפני האחרון למאה הח' לפני ספה"נ. לדעתם מעידה גם הפליאוגראפיה של הכתובת, כי יש לבכר את שיוכה למאה הח' על-פני שיוכה למאה הט' לפני ספה"נ.

לדעת אחרים קצר הפרש הזמן בין ימיו של תגלת פלאסר הג' ובין הפיכת קוה לפרובינצייה אשורית, מכדי שאפשר יהיה לייחס לו תקופת כיבושים והתפתחות מעין זו המתוארת בכתובתו של אותו. אלה סבורים איפוא כי את הכתובת ואת מלכות אותו יש לשייך למאה הט' או לתחילת המאה הח', ואת אָרְרֶךְ הנזכר בכתובת יש לחשוב למלך קדום יותר שנקרא באותו השם, ואולי לתואר מלכותי כללי. לדעתם אפשר להקדים את זמנה של הכתובת לסוף המאה הט' גם מבחינתה הפאליאוגראפית (2).

הכתובת פותחת בנקיבת שמו ותארייו של המלך: "אותוד, בְּרוּךְ בעל, עבד בעל, שאותו האדיר אָרְרֶךְ מלך דגנים". הדגנים הנזכרים בכתובת יש לזהותם — בלא ספק — עם דנונא הנזכרים בכתובות רעמסס הג' ובמכתבי אל-עמארנה וכתובות אשוריות ועם הדנאים הידועים לנו מן המסורת היוונית. לא בלבד שאנו למדים כאן כי הדגנים התיישבו ב"עמק אדן" (= אֲדִנָה של קיליקיה) (3) בדרום-מזרחה של אסיה הקטנה, בוודאי לאחר החרבת מלכות החתים בשעת נדידת גויי הים (במאות הי"ג-הי"ב לפני ספה"נ), אלא גם יסדו כאן מלכות משלהם. אותו מונה את מפעליו הגדולים — משיב על כיסא אביו — בהרחבת גבולות שלטונו למזרח ולמערב, בהשכנת ביטחון במדינתו וכריתת שלום עם המלכים שכניו, בהגדלת כוחו הצבאי, בהגברת השפע במדינה ולבסוף בבניית העיר, שלה קרא על שמו אותו. כל זה נעשה "בעבור בעל ואלים" ורשף צפרים (כנראה יש לקרוא צפירים). לעיר החדשה הכניס אותו פולחן "בעל כרנתיש" אלוהיו, וקבע לו קרבנות בקר וצאן לעתים מזומנות. הוא מונה את רוב הטובה והשפע שבאו לתושבי עירו החדשה, ומסיים בדברי מארה

(2) זיקתה של הכתובת הזאת לימי כלמו מלך שמאל (במחצית השנייה של המאה הט') לפני ספה"נ) — לדעתו של אחד החוקרים האלה — יסודה בפירוש מוטעה של אחד המשפטים בכתובת הנדונה.

(3) פעם אחת נכתב השם "עמק עדן", אך מכאן אין עוד לחסיק שום מסקנות על על מקורו ומובנו של שם זה.

על כל מי שינסה להרוס את השער ולמחות את שמו, "ומחו בעל שמים ואל קונה ארץ ושמש עולם וכל משפחת בני האלים את השליט ההוא ואת המלך ההוא ואת איש-השם ההוא. אפס שם אזתודי יכון לעולם כמו שם שמש וירח".

נוסח זה של הסיפה הוא הנוסח החקוק על אבני-הריבוד בשער העיר. סיפתה של הכתובת החקוקה על פסל האל (או המלך?) שבורה ופגומה ביותר, אך ממה שנשאר ממנה ברור כי נוסחה היה שונה מן הנ"ל, כנאות למסיבות החקיקה השונות (לא בשער אלא על פסל שניצב — כנף הנראה — במקדש האל); ואילו הנוסח השלישי החקוק על פסל ארי (ר' לעיל, ע' 30) מכיל רק קטע קטן מאמצעיתה של הכתובת ונוסחת סיפתו איננו בידינו.

### ביבליוגרפיה

#### פרסומים שהיו לעיני המחבר

A. Dupont-Sommer, *Inscriptions phéniciennes récemment découvertes à Karatépe (Cilicie)*, CRAIBL 1948, pp. 76-83; Helmuth Th. Bossert, *Les bilingues hittito-phéniciennes de Karatépe*, *ibid.*, pp. 250-256 (הנוסח החדש); R. D. Barnett, J. Leveen, & C. J. Moss, *A Phoenician Inscription from Eastern Cilicia, Iraq X* (1948)<sup>1</sup>, pp. 56-71; Cyrus H. Gordon, *A Phoenician Inscription from Karatepe*, *JQR XXXIX* (1948)<sup>1</sup>, pp. 41-50; Ralph Marcus & J. T. Gelb, *A Preliminary Study of the New Phoenician Inscription from Cilicia*, *JNES VII* (1948)<sup>3</sup>, pp. 194-198; Halet Çambel, *Karatepe, an Archeological Introduction to a recently discovered Hittite Site in Southern Anatolia*, *Oriens I* (1948)<sup>2</sup>, pp. 147-162 & pls. I-XII; Helmuth Th. Bossert, *Die phönizisch-hethitischen Bilinguen vom Karatepe*, *ibid.*, pp. 163-192; A. Dupont-Sommer, *Notes sur le text phénicien*, *ibid.*, pp. 193-197; A. Dupont-Sommer, *Azitawadda, roi des Dannoniens*, *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale*, XLVII (1948)<sup>3-4</sup>, pp. 160-188; A. M. Honeyman, *Epigraphic Discoveries at Karatepe*, *PEQ LXXXI* (1949), pp. 21-38 & pl.; M. Dunand, *Une nouvelle version des inscriptions phéniciennes de Karatépe*, *BMB VIII* (1949), pp. 2-20; R. T. O'Callaghan, *The Great Phoenician Portal Inscription from Karatepe, Orientalia N. S. XVIII* (1949)<sup>2</sup>, pp. 173-205 & pls. XXI-XXVIII; Cyrus H. Gordon, *Azitwada's Phoenician Inscription*, *JNES VIII* (1949)<sup>2</sup>, pp. 108-115; Ralph Marcus & J. T. Gelb, *The Phoenician Stele Inscription from Cilicia*, *ibid.*, pp. 116-120; Julian Obermann, *New Discoveries at Karatepe*, *Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences*, XXXVIII (May 1949), pp. 1-50 & pl.